

Az etnikum fogalma

*E. Hale, Henry: Explaining Ethnicity in Comparative.
= Political Studies, 37. vol. May 2004. 4. no. 458–485. p.*

A társadalomtudósok széleskörűen egyet értenek abban, hogy az egyik legfontosabb jelenség a politikában az etnicitás. Abban is hajlamosak egyetérteni, hogy e jelenség megértésének még csak a kezdeti stádiumában járunk. Még közel sem vagyunk a konszenzushoz, nemcsak az etnicitás hatásait illetően, de annak mibenlétére vonatkozóan sem. Egyesek számára ez egy emóció, valamilyen konkrét csoporthoz történő tartozás vagy csatlakozás érzése. Mások számára pedig beagyazottság egyes szimbólumok hálózatába. Vannak még olyanok is, akik az etnicitást mint társadalmi szerkezetet vagy mint egy választás tárgyát látják.

Az egyik legújabb gondolatkör mindenekelőtt ezt kognitív folyamatként láttatja. Egyesek az etnicitást a nepotizmuson nyugvó biológiai túlélési ösztönként tartják számon. Többek szerint az etnicitás mindezen gondolati körök keverékének eredménye. Hogy a kép még komplikáltabb legyen, az elemzők két – gyaníthatóan egymásnak ellentmondó – alapvető csoportba osztották ezeket az egymástól rendkívül különböző nézőpontokat, a primordializmus és a konstruktivizmus köré csoportosítva. Ez a vita néhány briliáns kutatásnak volt motorja, de mindaddig, amíg ezekben az alapvető koncepcionális kérdésekben nem jutunk közös pontra, addig a társadalomtudományi folyamatok lassúak lesznek.

Ennek a cikknek az a célja, hogy az elemzés legalapvetőbb szintjén, külső nézőpontból vizsgálva feltegye az etnikai politika legalapvetőbb kérdését: miért is létezik az „eticitás”? E kérdés megválaszolása céljából a referált tanulmány mikroszintű magyarázatokat ad arra, hogy az emberek hogyan gondolkodnak és cselekszenek a makroszintű identitási kategóriák fényében. Ezáltal a pszichológia legújabb eredményeit felhasználva nem annyira a konstruktivizmus kontra primordializmus vitát világítja meg, hanem lehetővé teszi számunkra, hogy egy sokkal alapvetőbb premisszából induljunk ki. Az eredmény feltárja azt, hogy az etnicitás miért különleges, és miért azonosítják kutatók politikai mozgásokkal oly széles területeken, mint a szociológia, antropológia és a politikatudomány.

Kiderül, hogy sem a konstruktivizmus, sem a primordializmus érvrendszere nem teljesen pontos. Bár az identitás mindig helyzetfüggő és állandóan változik, de a primordialisták nagy meglepetésére soha nem többszörös. Sőt, mi több, amire mi gondolunk identitásként, azok néha ősrégi, és a primordialisták kívánsága szerint újra éleszthetők. A szerző amellett érvel, hogy ez a megközelítés, ha eltávolítjuk róla a konstruktivizmus és primordializmus kevés segítséget nyújtó címkeit, jobb magyarázatot ad a társadalomtudományok számára, mint más alternatív koncepciók, ezáltal szilárdabb építőelemként használható a társadalomtudományi elméletek kidolgozásában. A szerző szerint, ha az identitást mint egy személyes referenciapontot közelítjük meg, az segíthet megérteni, miért létezik az etnicitás, illetve hogy miért tulajdonítanak neki oly nagy jelentőséget ilyen széles körben. Az eredmény bizonyos módon emlékeztet egy újra összeállított primordializmusra. A primordiális elem azonban nem az, hogy a csoportok maguk szükségszerűen állandóak, ősieik vagy feltűzeltek, hanem az, hogy: (a) az embereknek van egy mélyen gyökerező pszichológiai mechanizmusuk, ami lehetővé teszi a társadalmi kategorizálást; (b) úgy tűnik, hogy az etnikai jegyekhez kapcsolódnak bizonyos belső értékek, ezáltal a csoportosulások között határvonalat húznak; és (c) egyes etnikai azono-

sítások valójában meglehetősen régiek, rögzültek és/vagy stabilak. Más szempontból viszont az eredmények egyértelműen konstruktivistának látszanak: (a) a csoportazonosítás nem belsőleg kapcsolódik érzelemhez, (b) az identitás folyamatosan változik a környezet változásaival együtt, arra reagálva, (c) az azonosító jegyek és jelentéseik, valamint a hozzákapcsolódó asszociációk nagymértékben manipulálhatók mind az elit, mind az azonosítást végző egyének számára.

Ez az új törekvéseket az etnikai magatartásra vonatkozó elméletek egyéni szintű alátámasztásának kidolgozása felé irányítja. Nemcsak Tajfeltől Eriksonon át Hirschfeldig terjedő széles skálájú pszichológiai kutatómunkákon alapszik, hanem olyan jelentékeny rálátással is szolgál a legkülönbözőbb nézőpontokból, mint Smith etnoszimbolizmusa, Geertz jelentőségghálózata, Brass instrumentalizmusa, Fearon és Laitin racionális választása egy koherens identitás koncepciójába. Ez kulcsfontosságú következtetés a teória számára. Ha az etnicitás nem egy veleszületett primordiális csoport kényszere vagy más, általános önértékelést a csoporton kívüliek rovására növelő cselekmény, hanem az egyénnel abból a szükségéből fakad, hogy megpróbálja az őt körülvevő világot értelmezni. Bármilyen fontos célok is vall magáénak az egyes személy, a csoporthoz tartozást előtérbe helyező magatartás, amelyet gyakorta etnikai jellegűnek gondolunk, valószínűleg sokkal mélyebben, más emberi motivációkban gyökerezik, mint pl. a fizikai biztonság vágya, törekvés az anyagi források vagy a státus felé. Az etnicitás ebben az esetben az ezeket célzó cselekményeket tudja rendszerbe foglalni, ezáltal az emberek számára egyfajta szociális radart biztosítva, amit hatékonyan használnak társadalmi lehetőségek felismerésére és kihasználására, és amely potenciális kényszer egy bizonytalan és összetett világban.

Azáltal, hogy a szerző értelmezte, miért is van az embereknek etnikai identitásuk, a tudósok jobb helyzetből állíthatják fel koncepciójukat, így gyorsabban juthatunk el az etnikai politika megértéséhez és az etnikai konfliktusok megoldásához.

Bosznay Csaba

Az erőd lerochanása: külső határörizet a kibővített Európában

Brown, David: Storming the Fortress: The External Border Regime in an Enlarged Europe in EU Expansion to the East, Cheltenham 2003. 89–109. p.

1989-ben az Európai Közösség két határozatot hozott, melyeknek a jövőre nézve messze ható hatásai voltak. Az első, melyre civil szabadságjogi szervezetek az Európai Erőd mentalitásként utaltak, a Palma Dokumentum közzétételével kezdődött, és amely az integráció elmélyítésének elsődleges példája. A második egy afféle ad hoc válasz a Közép-Kelet-Európában (CEE) végbemenő fejlődésekre, bár ez valójában beépült a jelenlegi bővítési folyamatba. Hangsúlyozza a tagság kiterjesztését, annak minden potenciális következményével, beleértve szavazási koalíciókat, nagyszámú érdekek egyeztetését és kereskedelmét, és az Európai Unió (EU) intézményi struktúrájának kibővítését. A jelenlegi bővítések irodalma az előző bővítéseket olyan megvilágításba helyezi, hogy azokat egy elmélyülő európai együttműködés és a központi intézmények kompetenciáinak kiterjesztése kísérte, amely az uniót egyfelől kiterjeszti, másfelől ezzel egyidejűleg el is mélyíti. Ez az érvelés mindazonáltal nem képes megbirkózni a jelenleg végbemenő bővítési fo-

lyamat egyedi jellemzőivel, amelyek összehasonlítása az előző kisebb mérvű bővítésekkel kevésbé bizonyul hasznosnak. E fejezet gerincét az az esettanulmány adja, amely a két, potenciálisan ellentétes erő túlzottan magabiztos fúzióját vizsgálja, nevezetesen azt a kísérletet, amellyel az EU igyekszik megerősíteni az 1989-es Palma Dokumentum alapján külső határait. Valójában az EU bővítését célzó jelenlegi mozgások, melyekben az államok kevésbé képesek megfelelni a külső határok biztosítását jelentő napi feladatoknak, kevés aggályt hagynak a civil szabadságjogi gondolkodóknak. Egy szélesebb Unióban az „acélgyűrű” megalapozása és fenntartásának valószínűsége Közép-Kelet-Európában lehet, hogy aláassa a harmadik pillért. Az ezzel ellentétes véleményt képviselők, mint pl. a Palma Dokumentum szerzői úgy gondolják, hogy a külső határok ellenőrzése elengedhetetlen eszköze az EU belső biztonságát fenyegető különböző veszélyforrások kiküszöbölésének.

A jelölt államok előrehaladásának hiánya fontos különösen annak tükrében, hogy az elmúlt három év fejlesztéseinek hátterét az EU növelt pénzügyi támogatása nyújtotta. Mind a Phare-programon, mind a Twinning projekteken keresztül a Bel- és Igazságügyi Minisztérium végül megalapozta az elsőséget élvező területeket a belépést megelőző segítségnyújtáshoz. Ez utóbbi esetben a belső biztonság előtérbe helyezése egyike csak a négy kérdéses területnek, melyek közül a többi három a mezőgazdaság, a környezetvédelem és a strukturális pénzalapok. Mindazonáltal továbbra is szükség van a már meglévő tagországok nagyobb erőfeszítésére. Még mindig nagy a forráshiány a CEE országaiban, de ez nem szükségszerűen jelenti azt, hogy a tagországoknak kellene folyamatosan növelni a költségvetési hozzájárulásait. A jelenlegi tagállamokra háruló pénzügyi terhek már így is rendkívül nagyok, és becslések szerint kb. 60%-kal kellene növelni az EU költségvetését, hogy megfeleljen a keleti irányú bővítés költségei által támasztott követelményeknek. A politikai környezet kevésbé teszi valószínűvé az ilyenfajta növekedést, különösen mivel a brit, a német és a holland kormányok mind arra törekednek, hogy csökkentsék pénzügyi hozzájárulásait, ahelyett hogy növelnék azokat. Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a Phare-program kilenc éve alatt egyetlen részt vevő ország sem használta fel a kihelyezett összeg 100%-át. Ahelyett, hogy egyre nagyobb összegeket költenének, az európai intézményeknek és a jelölt országoknak át kellene gondolniuk, hogy miként költethetnék el a meglévő összegeket hasznosabban, ahelyett hogy helytelen alap gondolatú projekkel állnának elő, amelyek végén pl. Lengyelország 34 millió euro kihelyezett Phare-támogatást volt képtelen felhasználni. A tehermegosztás koncepciójának alkalmazása a külső határok kezelésében, amelyet az Európai Unió egyik cikke is tartalmaz, elfogadottan közös érdek, és logikusan minden tagállamnak hosszú távú érdeke.

Kezdetben és részben válaszként arra az egyértelmű politikai nyomásra, amelyet Helmut Kohl fejtett ki, Lengyelország és a Cseh Köztársaság voltak a bővítési folyamat élvonalai. Irreális szóbeli szövegek születtek, melyek szerint akár már 2000-ben is beléphet a két ország az Unió teljes jogú tagjainak körébe. Míg ma már nem ez a kérdés, mivel Chirac elnök 2000 májusában Lengyelországban tett látogatása során, valamint Günther Verheugen ragaszkodott ahhoz, hogy Lengyelország 2003-ra készen áll a belépésre. Ezek még mindig messze optimistább megnyilvánulások, mint amilyeneket a valós helyzet sugall. Világos az is, hogy a jelenlegi jelöltek közül még a legjobb eredményt felmutatók sem lesznek képesek az Unió külső határainak működtetéséhez szükséges „kielégítő határfokú felügyelet” ellátására. Míg a jelölt államok fogadását megelőző helyzet, beleértve a diplomáciai patthelyzetet Spanyolország és az Egyesült Királyság között, semmiképpen nem nevezhető biztatónak, egy ilyen fontos feladat átruházása olyan országokra, amelyek felszereltsége távolról sem kielégítő a feladat elvégzéséhez, csak tovább rontja

az amúgy is elég rossz helyzetet. A Cseh Köztársaság helyzetének főbiztosi összefoglalója minden jelentkező országra igaznak tűnik a külső határ őrizetét érintő kérdésben: a törvényhozási folyamatok, az adminisztratív teljesítőképesség megerősítése és a határőrizet még mindig nem kielégítő. Valójában a többi tagállam csak további problémákkal képes hozzájárulni a tárgyalásokhoz, beleértve a források, a tapasztalt tisztségviselők hiányát, valamint abban sincs megegyezés, hogy pontosan hol is helyezkedjék el az „erőd”. Bár a jelenlegi tagállamok sokkal aktívabb szerepet is vállalhatnának mind a képzésben, mind a finanszírozásban, de nem valószínű, hogy megjelenik náluk az ehhez szükséges politikai hajlandóság. Jacques Santer az Európai Bizottság volt elnöke azt állította, hogy „a bizottság nem fogja támogatni semmilyen formában az *acquis communautaire* felhígítását még a bővítés nevében sem.” Mindazonáltal az erőd megépítését tervezi az EU, de az egész terv pontosan ilyen gyenge alapokon nyugszik.

Bosznay Csaba

Szlovákia – Kitörés a láthatatlanságból

Henderson, Karen: Slovakia The escape from invisibility in Postcommunist States and Nations, Routledge 2002. 1–18. p.

A szerző előszava szerint a könyv véletlenül született, mivel a British Council egyéves tanulmányútra küldte Prágába 1987-ben, de a Csehszlovák Oktatási Minisztérium ehelyett Szlovákiába irányította. Pozsony a kommunizmus utolsó éveiben sokkal nyugodtabb volt, mint Prága, így feltételezte, hogy a szlovákok inkább elfogadták őt, mint a csehek, akik jelenlétét politikai okokból megvették.

Az igazság ennél sokkal egyszerűbb volt, mivel Szlovákia akkoriban „láthatatlan” ország volt, és külföldi tudós ritkán tévedt arra. Mivel Csehszlovákia elvileg két egyenlő jogú köztársaság szövetségéből jött létre, ezért a helyzet a csehek számára enyhén kínos volt, így továbbküldték őt Pozsonyba a köztársasági javak egyenlő megosztásának ügyében.

A kommunista bürokrácia ezen önkényessége 1987-ben két eredménnyel is járt. Először is le kellett ülnie és gyorsan megtanulnia szlovákul, mivel gyenge cseh nyelvtudása nem sokat javíthatott kilátásain Pozsonyban ülve, ahol az emberek szlovákul beszéltek. A második az volt, hogy mikor végül mégis áthelyezték Prágába a második szemeszterre, váratlanul betekintést nyert a cseh és szlovák kapcsolatokba. A cseh nyelvet olyan erős szlovák akcentussal beszélt, hogy a legtöbben azt gondolták, éppen szlovákul beszél.

Míg Szlovákiában minden cseh származású dolgot teljesen természetesként kezeltek, addig a szlovák másság úgy tűnt, mintha zavarná a prágaiakat. Sok cseh gondolta úgy, hogy a szlovákok nem szeretik őket. Ennek semmilyen jelét nem látta, ellenben a csehek gátlásai a szlovákokkal (és a szlovák előítéletek a magyarokkal, illetve a romákkal) szemben sokkal mellbevágóbbak voltak.

A kommunizmus 1989-es bukását követően a csehek és szlovákok vitatkozni kezdtek azon, hogy miként van az államszövetségük megszervezve. Tapasztalatai szerint az 1980-as évek végén arra a következtetésre jutott, hogy a probléma legalább olyan súlyos nehezedett a csehekre, mint a szlovákokra. Az a tény, hogy a szövetség fővárosa a legnagyobb cseh város, Prága volt, már eleve rossz kiindulópont, mivel nem úgy nézett ki, hogy egyenlő mértékben fér hozzá a hatalomhoz a szövetség két tagja. Szlovákia végezetül megkezdte kimozdulását a láthatatlanságból néhány hónappal a kommunizmus bukása után, amikor a politikusok azt a visszafogott javaslatot tették, hogy kötőjellel írják a

Cseh–Szlovák szót, hogy a külföldiek is láthassák, hogy ez két különböző nemzetet egyesítő államszövetség. Ez érthető is, mivel a szlovákokat rendszeresen cseheknek tartották, még Alexander Dubčeket is, a szlovák kommunistát, aki az 1968-as reformmozgalmat vezette, rendszeresen cseh vezetőknek nevezték.

Mindazonáltal a szlovákok 1991 tavaszán váltak láthatóvá, amikor a külföldi sajtó hirtelen felfedezte Szlovákiát – vagy még inkább a szlovák nacionalizmust – kis számú nacionalista képében, akik gyakorta tüntettek a Szlovák Nemzeti Felkelés (SNP) terén, Pozsonyban. Sajnálatos, hogy ahogy a Csehszlovák Államszövetség jövőjéről folytatott valódi politikai viták egyre összetettebbé váltak 1991–1992-ben, a szlovákokról alkotott kép, mint enyhén nevetséges szélsőségesek, kezdett gyökeret eresztetni, ha másutt nem is, a külföldi lapok színes háttérképeként. A szerző szerint ezek ugyan elszórt kisebbségek voltak, minimális politikai jelentőséggel, de sokkal jobb volt a hírértékük, mint a politikai vitákat folytató többségé. A Szlovákiáról alkotott képpel az a fő probléma, amelyet az újságírók alkottak a '90-es évek elején, hogy gyakorlatilag semmilyen hasonlatosságot nem mutat azzal az országgal, amelyet 1987-től látogatott.

A könyv politikai elemzése elég kevés esetben szól pozitívan Vladimír Mečiarról, de kevés politikus találta úgy fejn a szöveget, mint ő 1991-ben, amikor először panaszkodott Szlovákia rossz külföldi imázsára. Azonban a probléma megnevezése nem mindig jár együtt a helyes megoldással. Tragikusan ironikus, hogy Mečiar, aki a Szlovák Köztársaság egyik alapítója, mindenki másnál többet tett a Szlovákiáról alkotott negatív kép fenntartásáért. Mečiar rámenős természetének köszönhetően, egyedül maradt a legkevésbé szalonképes szélsőséges parlamenti pártokkal mint koalíciós partnerekkel; nacionalista retorikával riogatta az ország magyar kisebbségét egy olyan világban, amely különös figyelmet szentel a kisebbségi jogoknak; ellenségesnek tűnt a piacgazdasággal és a szabad tőkeáramlással szemben, miközben megpróbált csatlakozni az Európai Unióhoz; külföldi politikusokat sértett meg nyers megnyilvánulásaival gyűléseken, amikor úgy gondolta, hogy azok nem hallják. Amikor a pozsonyi kormány 1998-ban megváltozott, és Mečiar először veszítette el a parlamenti választásokat, Szlovákia imázsa nem javult olyan gyorsan, mint ahogyan azt egyesek remélték. Óvatos nemzetközi megfigyelők attól tartottak, hogy Mečiar visszatér a hatalomba, és féltették az őt leváltó többpárti kormány stabilitását. Szlovákia az új évezredbe érkezve már nem egy láthatatlan ország, ellenkezőleg, összetett, sokrétegű közösség, rengeteg erősséggel és néhány figyelemre méltó gyengeséggel is. A tudós számára Szlovákiát tanulmányozni az elmúlt évtizedben rendkívül izgalmas és gyümölcsöző volt. Ez nemcsak a drámának és a sorsában bekövetkező sok fordulatnak köszönhető, hanem annak is, hogy Szlovákia egy rendkívül nyitott társadalom. A szlovákok, akikkel találkozott, oly mértékben elkötelezettek országuk politikai fejlődéséért, hogy azok, akik hajlandók voltak vele megosztani gyakran meglehetősen eltérő nézeteiket, mindig is meggyőződésük fő pillérét jelentette, hogy országuk semmiképpen nem végezheti másként, mint stabil demokráciaként.

Bosznay Csaba

A törökkérdés

Montbrial, Thierry de: La question turque. = Politique étrangère, 2004. 3. 501–514. p.

(A szerző, Thierry de Montbrial az Ifri főigazgatója; a Politikai és erkölcsstudományok Akadémiján, 2004 júniusában tartott előadása nyomán készült tanulmányát olvashatjuk.)

Törökország európai uniós, később európai közösségekbeli csatlakozásának kérdése az 1963-as társulási szerződés óta kérdés. Valódi súlyt az 1999 decemberében Helsinkiben tartott Európa Tanácsi tanácskozástól kapott. Az előcsatlakozási folyamatot ekkor helyezték úgymond „koppenhágai alapokra”. A 2004. május elsejei keleti tömeges csatlakozás Európa-szerte, sokszor fantazmagóriákra épített kételyeket váltott ki a várható török csatlakozást illetően. Voltaképpen fény derült arra, hogy a kontinens sosem határozta meg geográfiailag, kulturálisan vagy lelki értelemben önmagát. Nem akarja titkolni rokonszenvét Ankarának az európai csatlakozásra tett többször kinyilvánított hajlandósága iránt, miközben arról sem feledkezik meg, hogy Törökország marad minden körülmények között a földrészt Közép-Ázsiával, Oroszországgal és a Közel-Kelettel összekötő átjárója.

2004. május elsején az Európai Unió tagjainak létszáma 15-ről 25-re emelkedett. A népek nagy előrelépésként élték meg az eseményt, mely a kontinens tág értelemben vett földrajzi-történelmi újjáépítését vonja maga után. Románia és Bulgária 2007-es csatlakozásával hamarosan 27-en leszünk, s további balkáni államok is már készülődnek. Az alakulóban lévő folyamatot leginkább a heterogén jelzővel lehet jellemezni, noha ez a megosztottságra is utal, míg a 'különbözőség' kifejezés egyúttal a jövőendő egyesüléssel is kecsgetne.

A szemünk láttára formálódó Unió kétség kívül a különbözőség báját is magán viseli, de az egyre inkább teret kapó, balkáni orthodoxia tagadhatatlanul heterogenitást is jelent.

A legnagyobb kihívás jelenleg az európai alkotmány ratifikálása, mely jogi konstrukció különbözik a nemzetállam, a föderáció vagy konföderáció hagyományos értelemben vett fogalmaitól. Ennek az Alkotmánynak világosan kell szabályoznia az intézmények működését, valamint az Unió és a tagállamok kompetenciáinak megoszlását. A kérdés tehát az, hogy mennyire lesz tartós és hatékony egy ilyen fölépítmény? Egyáltalán: milyen esélye van az egyhangú ratifikációnak? Mi lesz az elképzelés sorsa, ha záros határidőn belül nem várt nehézségek merülnek föl a megvalósítás során?

A törökkérdés régi volta

Különösebb részletezés nélkül is ismert, hogy az 1963-as társulási szerződés óta évente megerősíti Törökország és az Európai Közösségek a jövőbeli csatlakozás óhaját, 1997 óta pedig évi rendszerességgel kinyilvánítják Luxembourgban ezt az igényt. Mindahányszor leszögezik, hogy a többi országhoz hasonló feltételek alapján ítélik meg ezt az országot, különös tekintettel a demokrácia, az általános és emberi jogok teljesülése, a kisebbségek védelme, illetve a gazdasági szerkezet minősége szerint. 1999 decemberétől, a Helsinki Tanácskozás óta Törökország az ún. előcsatlakozási szakaszba lépett.

A három évvel későbbi Koppenhágai Tanácskozás nem egészen ártatlanul arra buzdított, hogy a törvényhatósági választásokon befutott Recep Tayyip Erdogan vezette AKP (= Igazság és Fejlődés Pártja) hajtsa végre a kívánatos reformokat. A magát ettől kezdve „muzulmán demokratának” feltüntetni igyekvő, egyébként muzulmán tradíciókat felelevenítő párt maga lepődött meg a legjobban, amikor a reformok felgyorsultak. Ugyancsak

meglepetésre Ankara támogatta az ENSz Ciprus egyesítésére kidolgozott tervét (melyet a ciprusi görögök hiúsítottak meg).

A Günter Verheugen által vezetett – alapvetően a demokrácia megvalósulásának mértékével foglalkozó – Bizottság 2004 októberében előterjesztette a Horvátországgal és Törökországgal kapcsolatos vizsgálódásainak eredményét, melynek alapján az utóbbi esetében megkezdődhetnek a csatlakozási tárgyalások. A részletek 31 fejezetre terjednek ki, s egy nagyméretű ország esetében meglehetősen nehéz megjósolni, mikorra zárulnak le a konkrét vizsgálatok.

A félelem képei

Immár két éve, hogy az európai elit, különösen a franciaországi közvélemény hevesen vitatja a törökök csatlakozásának lehetőségét. Ennek pedig jól megfogalmazható oka van, tudniillik a félelem.

A Szovjetunió szétesésével szinte egyidejűleg az Európai Unió és a NATO tagsága kibővült. Románia és Bulgária uniós tagsága is sorsszerűen közeledni látszik, Nyugaton pedig csak a svájciak és a norvégok álltak ellen a mai napig a Közösségeknek. 2004. május 1-je óta különösen nyugtalanító tehát nagy tömegek számára, vajon hol ér véget a jövőben a kontinens?

A franciák borzongva lapozgatják René Grousset, Jean-Paul Roux és Robert Mantran könyveit, melyek földézik a történelem során szinte folyamatosan erőszakos hódításokat végrehajtó, mára 70 milliós hatalom múltját. A mai lakosságszám alapján az Európai Parlamentben a legnépesebb delegációt tennék ki. Ráadásul nem keresztény, hanem iszlám országról van szó. 2001. szeptember 11-e óta pedig az iszlám félelmet keltő.

Bővítések és európai identitás

A félelmek nyomán elkerülhetetlen fölteni a kérdést: mi is hát Európa?

Története során az Európai Unió az ún. Hatokkal kezdődött. Paradox módon azonban De Gaulle tábornok pl. kétszer is az Egyesült Királyság beléptetése ellen szavazott. Ezen később Pompidou elnök szépítette, igaz akkor már a Kilencekről beszéltek. 1980-ban Görög- és Spanyolországgal, illetve Portugáliával „bővült” a kontinens. Ekkor is sok, a latin kereszténység köréhez tartozó értelmiségi tiltakozott, főképp az ortodox kultúra más-sága ellen. Nyelvük ellenére nem Periklész görögjei csatlakoztak Európához, hanem egy négy évszázadig ottomán fennhatóság alatt lévő ország, amely csak 150 éve szabadult fel. Spanyolország egy része hosszú évszázadokig muzulmán volt, de több mint 500 éve befejeződött a visszahódítás. A tanulmány írója szerint a görög csatlakozás, melyet Giscard d'Estaing szorgalmazott, nyitotta meg a lehetőséget Törökország számára most.

Ausztria és Finnország, a két semleges csatlakozása a hidegháború befejezésétől függött. A svédek még később szánták rá magukat, növelvén azok számát, akik szerint ez is csak egy nemzetközi szervezet (Egyesült Királyság, Dánia). A közösség heterogenitása mindenesetre tovább nőtt, ami a közös védelem problémáját növelte.

Ami a kontinens új keleti határán lévő államokat illeti, egyedül Törökország a tényleges jelölt. Oroszország pl. három fő ok miatt nem jöhet szóba: Nagy Péter óta ugyan európai nagyhatalomnak is számít, míg addig csak ázsiai volt; nagyságánál fogva vezető szerep járna neki, hiszen az Európai Uniónál és még a NATO-nál is kiterjedtebb; egy egészen elhanyagolható, vékony elit réteget leszámítva képtelen lenne alávetni magát az előcsatlakozási tárgyalásoknak.

Le lehet-e írni az európai identitást?

A válasz egyszerű: sem objektív, sem egyetemes módon nem. A kérdés lényegét tekintve geopolitikai, a szónak abban az értelmében, mely az aktuálisan jól meghatározható politikai erőtlől uralt földrajzi területre vonatkozik. Vagyis a „természetes határok” szerinti meghatározás kudarca van ítélve Európa esetében. Miért lennének az észak-északi európai és ugyanakkor a grúzok ázsiaiak? Ciprus vajon csak azért tűnik európaibbnak, mint Ankara, mert sziget?

Paul Valérytól származik a mondás, miszerint a történelem mindent igazol, és annak az ellenkezőjét is. Márpedig a mostani generációk a világ átalakulását olyan fokon élik meg, ahogyan soha mások, korábban. Ha csak Franciaországot nézzük, a családok, az iskolák szétestek, megszűnt a kötelező katonai szolgálat. Akár tetszik, akár nem a francia társadalom, a maga 8% muzulmánjával multietnikus vagy multiközösségű. Előbb-utóbb az is nyilvánvaló lesz, hogy a republikánus modellt megtestesítő egy és oszthatatlan francia nép már a múlté. A szerzőben logikusan vetődik föl a kérdés, hogyan képes Franciaország úgy megváltozni, hogy közben önmaga marad? S vajon Európa ki tudja-e találni az önön múltjának leginkább megfelelő pártot?

Ha az európai, egymással kölcsönösen rendszert alkotni képes divatos eszméket nézzük: megbékélés, demokrácia, emberi jogok, jogállam, kisebbségek védelme, elismerése, laikusság intézménye, biztonság, szolidaritás, piacgazdaság – a válasz kedvező.

Kisebbségek, laikusság, megbékélés: Törökország és az európai terv

Az Oszmán Birodalom területén működtek a vilajetek, ahol a kisebbségek széles autonómiával rendelkeztek, az igazgatási egység vezetői pedig személyükben tartoztak felelősséggel a szultánnak. Ezt a rendszert elsöpörte a Nagy francia forradalom, melyet követett a XIX. század nemzeti öntudatra jutásának sodra. Az I. világháború megrengette a gyarmatbirodalmakat, de egészen az „etnikai tisztogatásig” elmenő volt jugoszláviai eseményekig bezárólag a nemzetiségek sorsa nem jutott nyugvópontra.

Törökország javára legyen mondván, hogy a koppenhágai elvárások szellemében jelentős nyelvi kezdeményezésre szánta el magát a területén élő kurdokkal kapcsolatban. Meg kell jegyezni azonban, hogy nemcsak Európában, de még Indiában sem, ami állítólag a világ legnagyobb demokráciája, a hagyományos társadalom igazságtalanságai, egyenlőtlenségei igenis léteznek.

A világiasság politikai értelemben az időleges ügyekkel és a lelki ügyekkel foglalkozó intézmények szétválasztását hozta. Valami olyasmire kell gondolnunk, mint a keresztény életvezetéssel megjelenő „Adjátok meg a császárnak, ami a császáré, és Istennek, ami az Istené”-gondolat megvalósulását. A laikusság szakít a kevésbé intellektuális „cujus regio ejus religio” elvével; tisztán politikai megfontolásból veszik fel a nyugati kereszténységet pl. a lengyelek a X. század végén, s ugyanezért kicsit később a kijevi oroszok a keletit. A laicitás – a felvilágosodással – meghozta az egyetemes erkölcs érvényesíthetőségének gondolatát is. Politikai téren hatalmas előnyei vannak a kompatibilitást biztosító emberi jogoknak, amelyeket képesek nagy tömegek elfogadni.

Törökország módosította az Atatürk idején kialakított hatalmi rendszerét; a koppenhágai elveknek megfelelően módosította alkotmányát, az antidemokratikus végrehajtó intézményeket eltörölte. Évekbe telik azonban, míg a gyakorlatban is megtapasztalják ezeket, miközben éppen hogy demokratikus utat nyitnak meg a kemény iszlamista vonal

számára. Valószínű, hogy utóbbiak egy része csak kedvező alkalomra vár, amikor elutasíthatja az európai csatlakozást.

Marad a megbékélés. Vagy ennek álma. Miért is ne békülne meg egymással görög és török, Bizánc és az ottomán örökség? Vagy a három monoteista világvallás gyakorlói? Az arab muzulmánok tudják, hogy Törökországnak maradt egy csepp esélye megragadni ezt a lehetőséget.

Alkotmányos feltételek és geopolitikai következmények

Először is az Európai Unió intézményi rendszerét kell alkalmazni és kipróbálni. A jelenlegi nehézségek az „előre menekülés”-ből adódnak. Pár éve Törökország felvétele még olyan hihetetlennek tűnt.

Másrészt a csatlakozást kérő államnak részletesen és objektíven igazolható módon bizonyítania kell, hogy a koppenhágai elveket megvalósítani képes. Aki úgy gondolja, hogy erre az arab államok ott fognak tolongani felvételtüket kérve, az téved. Sajnos.

Noha a tagállamok száma egyre nagyobb, mégis egyhangúan kell dönteniük az egyes felvételekről, ami egyre nehezebb lesz így.

Törökország esetében a végső választ hosszú távon meghatározzák majd a Kaukázuson túliak is: a török–perzsa, orosz régi keletű rivalizálás, ami mára a köolajért, illetve földgázmezőért folyó küzdelem is lett. Valószínűleg – az európai tervnek megfelelően – a törökök meg fognak békélni az örményekkel. Nem lehet azonban előre kiszámítani Oroszország és az Egyesült Államok összes lehetséges geopolitikai fellépését a térségben. Feltételezhető, hogy orosz részről a mérleg nyelve Ukrajna lesz.

Maradva az eurázsiai földrészre vonatkoztatott tektonikus kifejezéseknél, a négy nagy geopolitikai lemez: a képlékeny európai; a kemény, de törékeny orosz; a növekvő és kiszámíthatatlan kínai; és kívülről a kedvenc amerikai – között alakulnak majd a közeljövő mozgásai.

Kakasy Judit

Törökország–Európai Unió: A szűk bejárat

Del Valle, Alexandre: Turquie/Union Européenne: La Porte Étroite. = Politique Internationale, 2004. 104. no. 149–173. p.

Valéri Giscard d'Estaing 2002. december 8-án a *Mond*-nak tett kijelentésével jelentősen felkavarta az állóvizet, miszerint Törökország Európához közel álló, jelentős ország, melynek fontos az elitje. Nem európai állam, mivel fővárosa nincs Európában, és lakosságának 95%-a nem európai. Ezzel kifejezte számos európai, többek között a franciák 75%-ának Törökország csatlakozását ellenző véleményét. Kijelentése rendkívüliségét tovább növeli, hogy ellentétes az Unió 1999 decemberében, a Helsinkin konferencián megfogalmazott hivatalos álláspontjával, mely szerint Törökország is tagjelölt, és ugyanazoknak a kritériumoknak kell megfelelnie, mint a többi csatlakozónak. 2002 decemberében a Koppenhágai konferencián a tizenötök megerősítették a 2004. decemberi határidőt a csatlakozási tárgyalások megkezdésére. Ha a fenti időpontban az Európa Tanács úgy ítéli meg, hogy Törökország megfelel a Koppenhágában megfogalmazott politikai kritériumoknak, akkor haladéktalanul megkezdik a csatlakozási tárgyalásokat. Annak ellenére,

hogy 2002. november 3-án az iszlám AKP nyerte a választásokat, Brüsszelben kihangsúlyozták, hogy nem címkék, hanem a tettek alapján kívánják megítélni az új kormányt. A csatlakozás érdekében négy, Koppenhágában megfogalmazott politikai kritériumnak kell megfelelni, melyek: demokrácia, jogállamiság, emberi jogok tiszteletben tartása és kisebbségvédelem. Emellett két gazdasági kritérium szerepel: életképes piacgazdaság, amely el tudja viselni az európai konkurencia nyomását. Válaszul a követelményekre Ankara elkötelezte magát számos reform mellett. Betiltották a halálbüntetést, és véget vetettek a nem török nyelveket sújtó tilalomnak. 2001 októbere és 2003 nyara között több ízben módosították az alkotmányt. Mindeközben az ország még mindig nem felel meg az európai normáknak (kínzások gyakorlata, politikai foglyok szabadon bocsátása, ciprusi rendezés). Egy 2003. november 5-i brüsszeli jelentés szerint, két komoly akadály veszélyezteti a török jelöltséget: egyrészt a reformcsomag nem tartalmaz elegendő konkrétumot, másrészt a megoldatlan ciprusi helyzet. Ciprus vonatkozásában, ha úgy is tűnik, hogy az Annan-féle rendezési terv bukásának a felelőssége a görög felet is egyaránt terhelte, az a paradoxnak tűnő helyzet alakult ki, hogy 2004. május 1-jén csak Ciprus görög része csatlakozott az Unióhoz, az északi, török fennhatóság alatti rész csak jelölt maradt.

Abdullah Gül külügyminiszter és Recep Tayyip Erdogan miniszterelnök, elődjeikhez hasonlóan szüntelenül hangoztatják, hogy Törökország egy világi állam. Országuk gyors csatlakozásának érdekében hangsúlyozzák, hogy Európa számára ideális a különböző kultúrák és vallások együttélése, például Abdullah Gül kijelentette, hogy Törökországot integrálva az Unió valódi tartalmat adhatna az alapokmányban megfogalmazott értékeknek, úgymint etnikai tolerancia, vallás- és kulturális szabadság. Mindazonáltal meghagyja annak lehetőségét, hogy hasonló okokból kritikák érvé. Ankara következetesen tagadja az örmény népirtás tényét, valamint még mindig negatív diszkrimináció éri a nem muzulmán lakosságot és a kisebbségeket (nem kerülhetnek magas köz- és katonai hivatalokba). Érdemes megemlíteni, hogy az Ankarában hatalmon lévő párt, az AKP – avagy az Igazság és Haladás Pártja – egyenes ági leszármazottja az ősi török iszlám mozgalomnak (Milli Gürtüs).

Recep Tayyip Erdogan pártjának 2002. novemberi hatalomra kerülését nem lehet könnyedén venni. A török iszlám mozgalom első nagy, tartós történelmi győzelméről, a Török Köztársaság megalakulása óta az iszlámisták (AKP) és kemalisták (kiket napjainkban a fegyveres erők és a CHP képvisel) között fennálló ideológiai harc egyenes következményéről van szó. A török iszlám mozgalom hosszú utat járt be mielőtt megtestesült az Igazság és Haladás Pártjában, amely 1970-ben Nemzeti Rend Párt (PON) néven született meg.

Az iszlám mozgalom 1990-es évekbeli nagy választási győzelmén felvillanyozódva, Erdogan és a többi fundamentalista-vezető megkísérlte betiltani a szeszesitalokat, a hotelek nem házaspárok általi igénybevételét, a miniszoknya viselését és még a lottó-játékot is. Egy, a mostani miniszterelnökről sokáig fennmaradt szállóige szerint, mihelyt beköltözött isztambuli irodájába, máris rendelkezett arról, hogy a hivatal toalettjei nem nézhetnek Mekka felé, és elrendelte az iszlámnak jobban megfelelő elhelyezésüket. 2003. július 10-én a török *Star* újság publikált egy jelenős nemzeti botrányt kiváltó fotót, melyen Erdogan, a világ rendőrsége által egyik legkeresettebb afgán terrorista, Gulbaddin Hekmatjar iszlám hadúr előtt térdel. Ugyanezen lap július 14-i számában megjelent interjú során, amikor az újságíró felhívta a figyelmét arra a tényre, hogy mégiscsak arról az emberről van szó, aki tagja a tálib rezsimnek, és közel áll az Al-Kaidához, egyszerűen azt a választ adta, hogy hősiesen küzdött a szovjetek ellen a megszállás alatt. Látható, hogy Erdogan a világ egyik legveszélyesebb iszlám vezetője iránt mutatott tisztelete (aki szere-

pel az amerikaiak által készített és Ankara által 2001 novemberében hivatalosan elfogadott körözött terroristák listáján) tanúsítja, hogy a mérsékelt iszlamizmus és az iszlám Dzsihad közötti határvonal igen elmosódott. Ő, aki napjainkban fennen hirdeti az Izraellel kötött védelmi megállapodás fenntartására vonatkozó szándékát, és aki 2003 novemberében első ízben látogatott az isztambuli nagy zsinagógába, 1996 decemberében Isztambul polgármestereként a pártja által szervezett iszlám konferencián még a zsidók és a cionisták titkos világalomra törő összeesküvéséről fejtette ki nézeteit. Majd 1997 júniusában ismét antiszemita színben tüntette fel magát, amikor egy ünnepség során a palesztinai muzulmán lakosság zsidók általi elnyomásáról beszélve azt mondta, hogy napjainkban a zsidókról kialakult kép már nem különbözik a náciéktól.

Abdullah Gül 1983-ban az Iszlám Fejlesztési Bankban (BID) közgazdászként kezdett dolgozni, mely a CIA szerint, az Al-Kaida egyik titkos finanszírozója. A török nemzetgyűlés képviselőjeként végigjárta a ranglétrát. 1993-ban a párt nemzetközi kapcsolatok megbízottjává nevezték ki, majd 1995-ben bekerült a kormányba mint szóvivő, valamint a Ciprusért, a török nyelvű közép-ázsiai régióért felelős miniszter. Segítette a D-8 létrejöttét, ami egyesíti Törökországot, Pakisztánt, Iránt és további öt török nyelvű országot (Azerbajdzsán, Kazahsztán, Üzbegisztán, Türkisztán, Kirgizisztán). Az iszlám kormány felbomlását követően, Gül politikai karrierjét a személyes szabadságért és az emberi jogokért vívott harccal folytatta. Mint Erdogan, Gül is kiállt a fejkendő használatának joga és az alkoholtilalom mellett.

Az AKP már hatalomra kerülésekor kiemelt hangsúlyt helyezett a fejkendő viselési jogára, mivel véleményük szerint igazságtalan a tiltás a hívő törökökkel szemben. 1997 óta (miután az iszlám kormány katonai nyomásra lemondott), újra tiltott lett a fejkendő nyilvános helyen történő viselése. A jog visszaállítása érdekében módosították az alkotmányt.

Törökország, felvétele esetén, döntő jelentőséggel bírna, mivel a legnagyobb szárazföldi haderővel rendelkezik. 2020-ban több képviselője lenne Strasbourghban, mint Németországnak és Franciaországnak, ráadásul Törökország lenne a legjelentősebb demográfiai erő az Unióban. Veszélyes gazdasági folyamatok indulhatnak meg, és Ankara belépése egy vég nélküli bővítési spirált gerjeszthetne.

Miért ne léphetne be minden környező muzulmán állam? Azért, mert a határkorlátozások megszűnése elősegítené az illegális bevándorlást, a terrorista hálózatok és a szervezett bűnözés terjedését. Európa geopolitikailag megosztottabbá válna, és feláldozná a kohéziót egy szimpla területnövelés érdekében. Törökország geopolitikai jelentőségét növeli földrajzi elhelyezkedése és természeti erőforrásai. Általánosan fogalmazva, a nagy európai olajcégek kereskedelmi és logisztikai szempontból előnyösebb helyzetbe kerülnének. Érezhető a csatlakozást sürgető amerikai nyomás, mivel a belépés segítené a térség nyugat felé való közeledését és stabilizálódását, nem beszélve arról, hogy Törökország a NATO déli pillére, melynek jelentősége csak nőtt a délszláv válság és az Öböl-háború óta. A Pentagon és a Fehér Ház számára Törökország jó platform a nyugat befolyásának közép-ázsiai erősítése szempontjából. Rocco Buttiglione, az olasz európai ügyek minisztere szerint, Törökország még nincs felkészülve a csatlakozásra, mivel fegyveres ereje politikai befolyást gyakorol. Ha nem így lenne, akkor valószínűleg iszlám állam lenne, ami még kevésbé kívánatos. Törökország 1952 óta NATO-tag, részt vesz számos, a nemzetközi közösséget érintő munkában, de emellett aktív tagja az Iszlám Tanácsnak és számos iszlám együttműködésnek. Minden diplomáciai és stratégiai együttműködés Törökországgal úgy tekinthető, hogy Ankara érdekei mindig inkább közép-ázsiai és iszlám érdekek, mint szigorúan európaiak.

Törökország, a kurdok és az Európai Unió

Zapf, Uta: *Perspektiven des EU-Beitritts der Türkei.* = *Südosteuropa Mitteilungen*, 41. Jg. 2001. 4. H. 343–347. p.

Gürgey, Gülistan: *Vom Schrecken des Krieges ins Elend der Gecekondu: Die Lebenssituation von kurdischen Inlandsflüchtlingen in der Türkei.* = *Südosteuropa Mitteilungen*, 2001. 3. H. 290–306. p.

A török EU-integráció elég régi kérdés Törökország hagyományos NATO-tagsága révén, az ország periferikus elhelyezkedése és kulturális távolsága okán egyszerűen problémás, is, és ezért elhúzódó. Már az EGK-időkben, a '60-as években napirenden volt a társulás – a szabad letelepedéssel és a vámunióval egyetemben. Áttörésre azonban nem került sor, főképp, mert vitás maradt (Nyugat-Németországot kivéve) a munkaerőpiac teljes körű megnyitása. Törökország végül 1987-ben kérte felvételét hivatalosan az Unióba. Két évvel később foglalt állást az Európai Bizottság – negatívan, az éppen válságosra fordult és az európai normákhoz képest amúgy is hihetetlenül elmaradott török gazdasági és belpolitikai helyzet (emberi jogi helyzet, kurdkérdés) miatt, de kilátásba helyezte az egyeztetést egy későbbi időpontban elképzelhető csatlakozást illetően. Ezt az egyeztetési tervet akkor Görögország vétója húzta keresztül, amiben az égei-tengeri birtokvita, valamint a ciprusi kérdés játszott közre. 1995-ben mindettől függetlenül létrejött a vámunió Törökországgal. Majd ezek után az 1997-es luxemburgi csúcspont (például görög vonatkozásokban) kemény feltételekhez kötött tárgyalási ajánlata nagy „csalódást” jelent a kérelmező számára, amit hangsúlyosan nehezményez is: harmadrangú jelöltnek érzi magát a rendszerváltó kelet-európai körből érkező, új várományosokkal vagy akár Ciprussal szemben. A dialógus azért folytatódik, haladás tapasztalható bizonyos jogi normák kodifikálása tekintetében. Vége 1999-ben, a széles körű EU-bővítési programot körvonalazó helsinki csúcserőkezlet Törökországot is besorolja az aktuális bővítési körbe – azonos feltételekkel, mint a többi jelöltet („koppenhágai kritériumok”). Az országprogram kidolgozása 2001 márciusára meg is történt; ez tartalmazza mindazokat a reformokat, amelyeknek megvalósítását az EU-tagság megköveteli: a gazdaság privatizálásától, a férfi–nő-egyenjogúsításon át, a „nyelvhasználatig” (ez lényegében a kurdkérdés), illetve az intézményi demokrácia teljes körű kiépítését általánosságban, ami többrendbeli alkotmánymódosítást feltételez. Kompromisszumként Európa eltekint az előzetes görög–török megegyezés elérésétől mint alapfeltételtől.

A müncheni Südosteuropa-Társaság és az ankarai, valamint az antalyai egyetem közös konferenciája 2001. szeptember végén tanácskozott a csatlakozás előkészítésének állásáról. A folyóiratban publikált vitaindító röviden áttekinti: mi szól maximálisan Törökország EU-befogadása mellett, és melyek azok a körülmények és problémák, amelyek okán a többször megkezdett egyeztetések és tárgyalások állandóan megakadnak. A csatlakozás mellett szól:

- Nyugat-Európa-szerte moszlim vallású polgárok milliói élnek és dolgoznak békeségben, sokan már 30–40 éve; Németországban például éppenséggel 2,8 millió török, akiknek egy kisebb része az állampolgárságot is felvette. A bevándorlás ma is élő folyamat.
- Törökország 80 milliónyi lakosa jelentős arányban bővítené az EU belső piacát, illetve válnék maga is annak részesévé.
- Törökország mint hagyományos NATO-tag kívülállása az Unión ellentmondásban áll az EU stabilitási és biztonságpolitikai koncepciójával; Európa és Törökország kölcsönös előnyére szolgálna a török csatlakozás. Stabilitási oldalról az USA is mélyen érdekelt Törökország EU-csatlakozásában.

- A fekvésében az európai kontinensre átnyúló közel-keleti államot orientális hagyományai egyfelől fontos hídfővé avatják Európa és az iszlám kultúra (immár volt szovjet utódközársaságokat is érintő) kapcsolataiban, másfelől politikájának, be rendezkedésének hagyományos laicizmusával védelmet nyújt az iszlám fundamentalizmussal szemben.

Más oldalról felmerültek és felmerülnek meggondolások mint a kultúrák (és nem csak a vallás) erős különbözősége, ami a török társadalom egy része számára is kérdésessé teszi az európai integrációt: egy európeér beállítottságú közvélemény országon belül is ütközik a nemzeti, helyi hagyományokat féltő, elzárkózó szemlélettel. A kultúrák közötti teljesebb megértés terén Európában akad még tennivaló (miközben cáfolhatatlan konszolidáció tanúi vagyunk a betelepült törökök, arabok hétköznapjaiban), s a törökség belső megegyezése is szükséges az integráció vállalásához. Ami az intézményi kérdéseket illeti, elég hosszú a témák sora, az időközben elért megoldások esetenként még mindig nem tükrözik az európai standardot.

Az előadás természetesen már nem követi a felkészülésben a konferencia óta elért eredményeket, annyi azonban bizonyos, hogy a török csatlakozásra a 2004-es bővítési alkalom keretében sem kerül sor. Minden bizonnyal a kurdkérdés az egyik legnehezebb téma, amelynek demokratikus kezeléséhez a törvény betűjén kívül a szelleme és a végrehajtási gyakorlata is adekvát formában megkívántatik. Hogy micsoda szakadékba jutott a kurd-török viszony, azt a folyóirat eggyel megelőző számában közzétett elemzés szemlélteti.

* * *

A kelet- és délkelet-törökországi kurdok sokmilliós tömegének régi-új anatómia-követelése, és különösen a Kurd Munkapárt (KMP) harcias fellépése az 1980-as évek közepétől váltotta ki a hatalom újabb katonai válaszlépését, ami abból állt, hogy a törvényen kívül helyezett mozgalom felgöngyölítése és pacifikálása ürügyén a kurdok lakta vidékek falvait (kivéve, ha a lakosság kollaboráló „faluörökkel” tudta biztosítani magát) fegyveres erőszak útján sorra kiürítették, felégették, a visszaszívargás ellen elaknásították, a földeket és legelőket elpusztították. A menekülő lakosság a környező nagyobb településekre, onnan is tovább üldöztetve földönfutóként a távolabbi városokba húzódott, vagy külföldre szökött. A hivatalosan „belső migrációnak” beállított és arányaiban lekicsinyítve adatolt etnikai tisztogatás 11, szükségállapot alá vont tartományban és ezek tágabb környezetében közel ezer települést, több ezer tanyabokrot érintett, és legkevesebb 3-400 ezer menekültet eredményezett, emellett több mint húszezer közvetlen áldozatot követelt (civiliek, kormányerők, illetve zömmel KMP-aktivisták). A szükségállapot, a városokra is áterjedt fegyveres összetűzések és zavargások, a bevezetésre került élelmiszer-embargó stb. miatt távozó összes menekült-létszám akár több millióra is tehető. E szám becslése a városok népességrobbanásának adataiból ered. A fenti adatokat a kormányellenzék által 1997-ben kikényszerített parlamenti vizsgálóbizottság szolgáltatta egy évvel később, de különböző civilszervezetek is foglalkoztak és foglalkoznak a becsléssel. A közvetlen áldozatok mellett (harcban elesettek, elhurcoltak, eltűntek stb.) a menekültek embertelen életkörülményei további tömeges veszteségekre vezettek és vezetnek. A menekültekkel telnek meg a nagyvárosok peremén földből kinövő, közművesítetlen, minden közellátást nélkülöző bódévárosok, Ankarától Izmirig és Isztambulig (ezek elhíresült török elnevezése: „gecekondu”), zömmel itt élnek éveken keresztül biztos megélhetés, a gyerekek iskoláztatása stb. nélkül, vagy pusztulnak el élelmezés, gyógyellátás hiányában. A kordá-

ban tartásra kieszelt praktikák sorában egészen egyedi a bódélakók telepen kívüli mozgáshelyét szabályozó „vízumkényszer”. Az akut járványveszély egyetemlegesen fenyegeti a környezetet. A délkelet-európai zöldségtermékeken is mind nagyobb számban tűntek fel csoportjaik.

A hatalom mostani eljárása méltán emlékeztet a 20. század eleji örmény- vagy görögüldözés borzalmas eseményeire, ezúttal épp csak azok módszeres és nyílt tömeggyilkosságai nélkül. A cselekmény a kurdok vonatkozásában egyébként ciklikusan ismétlődik már az 1930-as évek óta, a '80-as, '90-es években a minden korábbinál szélesebb körű ellenállás nyomán azonban a totális formáját öltötte, ami kimeríti a népirtás tényállását. Törökországban ez, NATO-tagsága és EU-s ambíciói ellenére szabadon megtörténhetett, körülbelül egy időben a balkáni népirtás külső kényszerrel legvégül leállított hullámaival. A kormány bízást elkönnyvelheti, hogy hosszabb időre sikerült ismét legyőznie a kurdokat, de legalábbis fegyverszünetet diktálhat. A településhelyek kiürítésével, egész környezetük feldúlásával ezúttal akár halálos sebet is kaphatott a törökországi kurd honos kontinuitás, akkor is, ha sor kerülhet nagyobb arányú visszatelepedésre, hiszen házaikkal együtt föltehetőleg az emlékhelyek is elpusztultak.

Azzal, hogy a '90-es évek végén a kormány egyelőre „megnyerte” a maga kurd-háborúját, megindulhat a kurd-helyzet békés rendezése. Ezt most Törökország csatlakozási folyamata keretében az EU is kikényszerítheti. A békés rendezésre, sajátos aszinkronban az eseményekkel, egyébként már 1991 óta léteznek programok. Ezek összefoglalásával és kiegészítésével zárja helyzetértékelését az itt ismertetett beszámoló. A rendezés alapja, akármilyen helyrehozhatatlan veszteségekkel is, a szükségállapot feloldása, illetve az őshonos körzetekbe való visszaköltözés. A menekültek általában a visszatelepedésre szavaznak. Ennek érdekében óriási költségekkel természetesen újra fel kell építeni, revitalizálni kell mindazt, amit a hatalom hősiessen elpusztított. Ebben majd segíthet az Unió. 2000 májusában kelt a harcokért is felelős Nemzetbiztonsági Tanács kellő szemérmességgel nevesített „keleti–délkeleti akcióterve”. El kell végezni a kárfelmérést, és kártalanításban kell részesíteni az elüldözött csoportok egyéneit. A gyökeres rendezés politikai alapfeltétele: a kurd identitás hivatalos, alkotmányban rögzített elismerése, ami a demokratikus jogok általános kiterjesztésével betöltheti hivatását. Tartozékai: a kurd anyanyelv második hivatalos nyelvi státusa, az anyanyelvi szolgáltatások rendszerének kiépítése, a kurd vidék átfogó területrendezése és fejlesztése, beleértve a kultúrtáj rehabilitációját. E tennivalók körében születnek is kormánytervek, amelyek még nagyon messze állnak a végrehajtástól, azonkívül még mindig politikai számításokkal operálnak (kényszer-visszaköltöztetés új, összevont lakóhelyekre stb.). A végre elérhető EU-csatlakozás reményében vagy majd a már megvalósult EU-tagság viszonyai között előrehaladó török demokratizálódás legoptimálisabb kereteiben is hosszú és nehéz utat jelent a kurd másság integrációja, de Törökországnak ebben a kérdésben más lehetősége a továbbiakban nincsen.

Komáromi Sándor

Törökország EU-csatlakozása – amerikai szemmel

Larrabee, F. Stephen: Die Türken vor Brüssel – Eine amerikanische Sicht der Beziehungen zwischen der Türkei und der EU. = Internationale Politik, 11–12. Jg. 2004. 125–133. p.

A washingtoni politológus kortesbeszéde Törökország későbbi EU-csatlakozása mellett (jóval a csatlakozási tárgyalásokat jóváhagyó, 2004. decemberi EP-döntés előtt) nem

hagy kétséget afelől, milyen rendkívüli súlyú (s egyben bonyolult) a kérdés Amerika számára a transzatlanti kapcsolatok, valamint az USA közel- és közép-keleti stratégiája szempontjából, s néhány ponton érdekes elemzést is nyújt. Annak ismeretében, mekkora támaszt nyújtott a legészakibb közel-keleti ország a hidegháború idején az Atlanti Szövetség számára („védőbástya a szovjet expanzió ellen” a Közél-Keleten és a Földközi-tenger térségében stb.), lehetséges szerepét a Szovjetunió összeomlása után, ha lehet, még ígéretesebbnek látják, noha változott formában: mint „az amerikai stratégia sarokköve” a Közél- és Közép-Kelet, egyszersmind a Perzsa-öböl irányában; „az új orosz befolyás ellensúlya” a kaukázusi vagy a közép-ázsiai régióban. Az előbbit illetően a katonai együttműködés mellett most a világi moszlim demokrácia politikai mintája nyom rengeteget a latban, amit a vészes iramban terjedő antidemokratikus fundamentalizmussal lehet szembezegezni. Utóbbi vonatkozásban kiemelhető a NATO további kiterjesztése, mindekelőtt Grúziára mint elképzelés.

Mind ez eddig természetesen az optimumra egyszerűsített kép, ami mögött jelentkezők ellentmondó színek és nem jelentéktelen problémák is. Az egyik: Ciprus, melynek török kezelése nem szűnő ellentétet szül Görögországgal. A másik: a török közeledés Szíriához és Iránhoz. Ennek a nyitja: a közös nehézségek a kurdokkal. Amerika (a külpolitika) mindenkor készséggel támogatta a Törökország részéről a kurdokkal kapcsolatban kialakított terrorista-doktrínát. Az iraki fellépés során azonban a kurdkérdés más aspektusával került szembe, s az iraki kurd helyzet megfelelő rendezése részben megterhelheti a török–amerikai viszonyt. A harmadik: a közvetlen katonai együttműködés lehetőségét (mint korábban is) nagyon szűk keretek közé szorító török magatartás, mint az iraki felvonulás során tanúsított elzárkózása esetében is, ami kétségkívül csökkenti a térségben időről időre aktuális fellépések hatékonyságát. Ezek azonban másodrendű témák, s Amerikának mindezek ellenére is fontos érdekei fűződnek Törökország EU-csatlakozásához, azaz egyelőre a csatlakozási tárgyalások elindításához. A török integráció európai vonásokkal gazdagítaná a moszlim demokrácia rendszerét, s ezzel elmélyítené vonzerejét a környező világ számára, s még inkább betölthetné az USA-éval közös stratégiai-politikai szerepét az egész térségben. Amerika emellett teljes mellszélességgel kiáll, bár számításba véve azt, hogy meglévő közvetlen kapcsolatai a török állammal esetleg áttételesebbé válnak (politikai partneri, kereskedelmi partneri súlyából veszít stb.), és aggódik legalábbis az európai közvélemény elutasító hangjai miatt. Három lehetőséget vázol fel az elemzés:

1. feltétel nélküli igen a török csatlakozási tárgyalásokra (ez Amerika vótuma);
2. feltételes igen: egyes kikötések teljesítése okán a folyamat elhúzódása (ez esetleg a visszajárra fordíthatná magát a török szándékot, lehetetlenné tenné a jelenlegi adminisztráció sokéves munkáját, elsodorná számos előremutató politikai lépését, amerikai–európai súrlódásokhoz is vezethetne);
3. nyílt elutasítás: végzetes csapás volna Törökország számára, a nacionalisták és iszlámisták malmára hajtáná a vizet, és a következményeket utána Európa is bánhatná, továbbá kieleznék az USA és Európa között lappangó mindenféle vitákat.

Amerikában sem kivétel nélkül mindenki áll ki Törökország integrációjáért. A görög lobbifanyalog Ciprus miatt, az örmény: a történelmi genocid és a mai Hegyi-Karabah kérdés miatt (melyben Törökország Azerbajdzsán oldalán áll) stb. Az emberi-jogi kérdésekben illetékes Szenátus kritikusan szemléli a törökországi kurd-témát, de így sem elutasító a támogatással kapcsolatban. Vérbeli török lobbistestest meg a Fehérház és különösen a Pentagon, és nagyon „szorítanak” Törökországnak.

Komáromi Sándor

Moszkva csecsen háborúja: geopolitika vagy antiterrorista harc?

Schrepper-Proskurjakov, Alexander: Geopolitik und Terrorbekämpfung – Russlands Krieg in Tschetschenien. = Blätter für deutsche und internationale Politik, Jg. 2004/8. 975–983. p.

Az immár tíz éve folyó „csecsen háború” továbbra sem kecsegtet kilátásokkal egyik fél számára sem. Moszkva, átmeneti békéltető szakaszokkal váltogatva, minden erőt és technikát bevet az ellenállók megfékezésére, eközben a gerillaharcra és civileket sújtó terrorakciókra berendezkedő „lázadók” fokozzák csapásaik „hatékonyágát”, az akciórádiust messze kiterjesztve az Orosz Föderáció területének nagy részére. A csapások súlyát 2003–2004-re már egyre gyakoribb és mind nagyobb tömegű civil áldozatot követelő robbantásos merényletek és tüzsdramák (utoljára a beszláni események), vagy a csecsen adminisztráció csúcsvezetőire mért gyilkos támadások jelzik, elég gyors egymásutánban. A harci összecsapások és kölcsönös megtorlások embervesztése orosz oldalon (jóval túl a bevallott adatokon) ma már közelíti az afganisztáni háborúét (kb. 15 ezer), az ellenoldalon – a civil áldozatokat is figyelembe véve – ennek legalább a kétszerese. A terrorista módszerekkel az orosz fél is gyakran helyez szembe hasonlót – kommandósok bevetésével. Totális front Csecsenföld egésze, a „felvonulás” már csak a környező területeken (Ingusföld, Dagesztán stb.) lehetséges. Az orosz veszteség eszközben súlyosabb, mint a lázadóké, a ráfordítás nehéz, állandósult és egyre vitásabb tétel az államháztartás számára. A harcok károsultjainak tekintendők azok a csecsen, orosz vagy egyéb nemzetiségű menekültek, mintegy 300–350 ezer fő, akik szomszédos területeken számkivetve, táborokban sínylődnek.

Csecsenföld 1991 novemberében egyoldalúan deklarálta függetlenségét és szuverenitását. Moszkva kezdetben gazdasági blokáddal, illetve a szakadár vezetés ellenzékének megnyerésével próbálkozott, míg végre fegyveres invázió mellett döntött. Oroszország a soknemzetiségű Föderáció „területi sérthetlenségét”, ezzel együtt kaukázusi határainak „biztonságát” (és, nem hivatalosan, a Kaszpi-tengeri olaj- és gázkincshez való hozzáférést) tartja szem előtt. A konfliktus elhúzódása és eskalációja egyelőre ugyan éppen elene szól az elképzelésnek. Az orosz parlament számos képviselője bizonyára tudta vagy sejtette: miért óvja kezdettől fogva a vezetést a fegyveres megoldástól, mely előtt 1994 végén Jelcin elnök dekrétuma nyitotta meg az utat.

A geopolitikai eszme egyébként ugyanaz, mint kétszáz éve, amikor elkezdődött a hosszú háborúskodás Csecsenföld egykorú bekebelezése érdekében. A konfliktus akkor elképzelhetően egyértelműbb volt: csecsenek (még ha hadurak és martalócok is) a cári behatolás ellen. A mai kép áttekinthetetlen – bonyolult és kiismerhetetlen. Az ellenállók három fő csoportból tevődnek össze, melyek magukban is részben megosztottak, gyakran egymással is harcban állnak.

1. A tradicionális csecsen identitás megőrzéséért, az önrendelkezésért síkraszálló „nyugatosok” látszat szerint a nyugati és európai jogi, politikai normák mentén fogalmazzák meg nemzeti elképzeléseiket Moszkvával szemben, eszközeikben persze nem válogatnak. Mai vezéregyéniségük: Aszlan Maszhadov, a legvéresebb terrorcselekményekről szóló beszámolók gyakori szereplője. Lényegében az elszakadási mozgalom egyetlen, politikai értelemben viszonylag tudatos erejét adják, az eredeti kezdeményezők is soraikból kerültek ki.
2. A háború későbbi szakaszában belépő „orientalisták” törekvése: az iszlamizálás. Szövetségeket nyernek a határok nélküli arab mudzsaheddin zsoldoskommandó-

ival, soraikban régóta ott van az al-Kaida. Vezérük, Samil Básszájev újabban egy „össz-kaukázusi katonatanács” élén szervezi az ellenállást. Tevékenységük fő fonala: a helyi rajtaütés, a dzsihád típusú permanens jelenlét, s mintha a csecsen függetlenség nem is foglalkoztatná őket.

3. A „megtorlás követői” az orosz rendőri, katonai aktivitás vagy akár a felkelők műveleteinek civil áldozataiért bosszút álló, egyébként a hétköznapi felszín alatt meghúzódó csecsen harcosok – az ősi vérbosszú hagyományainak újmódi képviselői. Utóbbi csoport nagyban hozzájárul a konfliktus „csecsenizálásához”, azaz a polgárháborús színezet megjelenítéséhez. Ennek másik összetevője az, amikor az orosz megszállók „semleges” csecseneket állítanak csatasorba a lázadók ellen. Persze, ezek a csecsenek rendszerint a megtorlások elsőszámú célpontjai.

Az „aszimmetrikus hadviselés” során a megszállókkal szemben alkalmazott gerilla- és dzsihád-taktika résztvevőinek száma alig becsülhető. Az orosz erők nagyságrendjéhez képest (100 ezer körüli, részben szintén forgatott létszám) bizonyosan minimális, bár – különösen az iszlamista csoportoknál – rugalmasan tágítható, de mindegyiknél legalább adva van a folyamatos újratermelődése. E taktika permanens készségével realizálható távlat: a támadó fél és főként a hátszág politikai kifárasztása, demoralizálása, a háborúviselés belső kritikájának megerősítése. Ennek lényeges eszközei a társadalmat sokkoló, bénító médiaképekben viszontlátható terrorcselekmények is. Ám a lélektani hadviselés hatása sem egyértelmű: az elállatiasult terror természetesen taszítja, félelemmel tölti el a közvéleményt, amit a háborús logika nem késlekedik felhasználni. Hol van már a „szakadár”, majd „banditák” elleni harc jelszava? Csak „antiterrorista küzdelem” folyik, melynek politikája 2001. szeptember 11-ével külső hátszelet és atlanti megértést is kapott. Hamarosan viszont a lázadók nyernek új tápot az iraki terrorista front ügyes nyugati megnyitásával. Teljes homályba vész a Föderáció „integritásának” ügye, de a csecsen szuverenitása is. A csecsen háború gyors lezárására ma nincs remény, elképzelés (mindkét oldal valódi békeakaratóra volna szükség), folytatódása azonban humanitárius katasztrófát jelent, és olyan eszkállódással fenyeget, amely az egész Kaukázust felperzseli.

Komáromi Sándor

Milyen hibát követtek el Irakban?

Diamond, Larry: What Went Wrong in Iraq. = Foreign Affairs, 83. vol. 2004. 5. no. September/October 34–56. p.

Azzal, hogy az új ideiglenes iraki kormány június 28-án átvette a hatalmat, az USA-megszállás politikai szakasza hirtelen véget ért. A hatalomátadás egy rendkívül szükséges és bizonyos értelemben reményelt, új kezdetet jelent Irak számára. Ez a lépés kezdetben nem szüntette meg, de még könnyíteni sem tudott a legsúlyosabb problémákon, amikkel ez a megosztott ország szembesül: helyi erőszak, összezúzott állam, nem működő gazdaság és megtizedelt társadalom. Ezek közül a problémák közül néhány természetes következménye Szaddam Husszein hatalmának megdöntéséért folytatott háborúnak. De Irakban még messze nem teljesült be az, amit a Bush-kormányzat ígért. Az USA sorozatos hibás számításainak következtében a koalíciós megszállás a szükségesnél sokkal rosszabb állapotban hagyta Irakot, minimálisra csökkentve a távoli jövőben kialakuló demokrácia

reményét. Irakiak, amerikaiak és más külföldiek továbbra is meghalnak a térségben. De hol követték el a hibát?

A Bush-kormányzat hibás számításai közül sok már jól ismert, de a kezdeti baklövésnek sokrétű, mélyreható és hosszú távú következményei közül néhány csak most kerül felszínre. Az első és legnagyobb ezek közül a hibák közül a biztonságot érintette: a Bush-kormányzat soha nem volt hajlandó a háború utáni Irakban rendfenntartáshoz szükséges létszámú csapatokat a térségbe vezényelni. Katonai szakértők már a kezdetektől figyelmeztették Washington, hogy ehhez a feladathoz, ahogy azt Eric Shinseki vezérkari főnök 2003 februárjában a Kongresszusban mondta, többszáz ezres létszámra van szükség. Ahhoz, hogy a lakosság létszámához képest ugyanolyan arányú katonai erőt vonulasson fel az USA, mint azt a NATO tette Boszniában, legalább félmillió katonát kellene a térségbe vezényelnie. Donald Rumsfeld védelmi miniszter és fő civil helyettesei minden olyan kérést visszautasítottak, amely nagyobb jelenlétre ösztökélte az USA-t, és egyértelművé tették, hogy ígéreteik ellenére mégsem kap meg mindent a hadsereg, amit kér, és az ilyen kéréseket nem fogadják el. Minden tiszt tanult Shinseki tábornok esetéből, akit a Pentagon kitüntetett nyilvános őszinteségéért, amikor egy évvel mandátuma lejárta előtt bejelentette, hogy a következő fordulóban leváltják, aminek következtében saját hatalmát csökkentette. Az Irakban szolgáló tisztek és katonák nem panaszkodhattak az elégtelen létszámra és felszerelésre, még akkor sem, amikor az ideiglenes koalíciós hatóság legfelsőbb politikai vezetése is ragaszkodott a nagyobb katonai erő felvonulatásához az ország biztonsága érdekében.

Igazság szerint kb. háromszáz ezres létszám elégnek bizonyulhatott volna Irak biztosításához a háború után, de ehhez más típusú csapatok és más érintkezési szabályok kellenek volna. A koalíciónak nagyságrendekkel több katonai rendőrré és más városi őrzőre, tömegellenőrzésre, békefenntartásra kiképzett csapatokra lett volna szüksége. Több tízezer kifinomult figyelőrendszerekkel ellátott katonát kellett volna felvonultatni a szíriai és az iráni határ mentén, hogy megállítsák a külföldi terroristák, az iráni titkos ügynökök, a pénz és a fegyverek beáramlását.

De Washington nem tette meg ezeket a lépéseket ugyanazért, amiért úgy döntött, hogy relatíve kis létszámú erővel szállja meg Irakot: ideológia és gőg. A külügyminisztérium szakértőinek véleményét semmibe véve, a Pentagon hivatalos személyei figyelmen kívül hagyták a háború utáni Irakra vonatkozó tervezetet, mely sok, a lerohanást követően felmerülő problémát már jó előre jelzett. Ahelyett, hogy a lehető legrosszabb esetre készültek volna fel, a Pentagon stratégái feltételezték, hogy az irakiak kitörő örömmel fogadják az USA-beli és a nemzetközi csapatokat mint felszabadítókat. Szaddam hadseregének és biztonsági apparátusának megsemmisítését követően a gondolatmenet szerint, Washington bebizonyíthatja jóindulatát azáltal, hogy átadja az országot az iraki száműzötteknek, mint pl. Ahmed Chalabi, akik gyorsan létrehoznának egy új demokratikus államot. Nemcsak kevesebb amerikai katonára lenne szükség már a kezdetektől, de egy éven belül a csapatok létszáma néhány tízezerre csökkenthető.

Természetesen ezek a naiv feltételezések gyorsan összeomlottak az általános biztonsággal együtt közvetlenül a háború után. Az USA csapatai tehetetlenül és felkészületlenül nézték, ahogy Irak megmaradt gazdasági és intézményi, valamint fizikai infrastruktúráját szisztematikusan kifosztják és szabotálják. Még akkor is, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a fosztogatás nem egyszeri társadalmi rendezavarás, hanem egy tervezett, jól megszervezett, fegyveres és pénzügyi háttérrel rendelkező ellenállás az USA-megszállással szemben, a Bush-kormányzat tovább tetézte kezdeti hibáit azzal, hogy megtagadta további egységek vezénylését a térségbe. Vietnámban hasonlóan a fordulópontra mindig

küszöbön állónak tetszett, és Washington megtagadta az általános elégedetlenség forrásának felszámolását.

Bár az USA-megszállás és a CPA (Ideiglenes Koalíciós Hatóság) erőfeszítései az iraki demokrácia megteremtésére meglehetősen töredékesek voltak, azonban az eseményeknek voltak más, ennél pozitívabb hozadécai is, amelyek reményt kelthetnek a jövőre nézve. Különböző hivatalok és mechanizmusok segítségével hívásával a CPA vezetésével hatalmas erőfeszítések történtek a pluralista demokrácia megteremtéséért Irakban. Némi pénzügyi és technikai segítséggel megalakultak iraki civil szervezetek, mint pl. női csoportosulások, fiatalok szervezetei, szakmai szervezetek, amelyek stimulálják és kiterjesztik a részvételt a demokráciában. Ezek egyes esetekben nagyon nagy haszonnal jártak, mivel az Iraki Nők Legfelső Tanácsának pl. sikerült elérnie, hogy a nők parlamenti képviselőinek minimális kvótája legalább 25% legyen. Különböző képzési programok indultak, hogy az újonnan születő iraki politikai pártok szert tehessenek a tevékenységükhöz szükséges készségekre és eszközökre.

Sok CPA tisztviselőhöz hasonlóan a szerző is úgy találja, hogy a legtöbb iraki szeretne egy békés, tisztességes, szabad és demokratikus társadalomban élni, és készek elvégezni azt a kemény munkát, ami ennek a demokráciának a felépítéséhez kell. Mindenekelőtt azonban az irakiak biztonságot akarnak. Nem kérnek abból a terrorból, ami Szaddam alatt megnyomorította életüket, és a háború vége óta tovább tart, csak más formában. Legtöbbjük demokratikus eszközökkel szeretné ezt a biztonságot elérni, nem valamely jótékony védelmező szárnyai alatt. Az iraki átmenethez hatalmas – politikai, gazdasági és katonai – nemzetközi segítségre lesz szükség az elkövetkezendő években. Remélhetőleg az USA teljesítménye javulni fog most, hogy az irakiak felelősek saját jövőjük kialakításáért. Ez nehéz és költséges folyamat lesz. Mégis nagyszámú, bátor iraki demokrata, aki sokkal kényelmesebb életet élhetne külföldön, feltette életét és anyagi javait arra a meggyőződésre, hogy Irakban létrehozható és fenntartható egy demokratikusabb politikai rend. Az Egyesült Államok tartozik nekik – és saját magának is – azzal, hogy továbbra is segíti munkájukat.

Bosznay Csaba

A palesztin állam: Megosztottság és kétségbeesés

*Roy, Sara: The Palestinian State: Division and Despair. = Current History,
10. vol. 2004. 669. no. January 31–36. p.*

1993 óta közel 4000 palesztin otthont semmisítettek meg, és több mint 14 ezer ház sérült meg. Csak Gázában 10 ezer ember lett hajléktalan. Az utóbbi 10 évben az izraeli kormány több mint 28 ezer hektáryi palesztin területet vett birtokba. Az EN számadatai szerint a GDP az 1986-os adat alá csökkent, és a Világ Bank számításai azt jósolják, hogy a palesztin gazdaságnak legalább 20 évre lenne szüksége, hogy ugyanazt mutassa, mint az Intifada (felkelés) kitörésének előestéjén. Ez csak néhány azokból a számadatokból, melyekkel a szerző érzékeltetni kívánja a palesztin emberek sorsuk és helyzetük miatti kétségbeesését.

Az alapvetően területi konfliktus politikai gyökereinek feszegetése példátlan erőfeszítésekre sarkallta az izraeli államfőt, Ariel Sharont a palesztin földek szétदारabolása, illetve a palesztin gazdaság megcsonkítása céljából. A zsidó telepek folyamatos terjeszkedé-

se, az óriási fal megépítése, a fokozott átjárási szigorítások – melyek nemcsak korlátozzák, de bizonyos időszakokban teljesen megtiltják a gyalogos-, illetve a járműforgalmat, – és más destruktív rendelkezések oly mértékben veszélyeztetik a palesztin emberek gazdasági és fizikai jólétét, mint eddig még soha, mióta Izrael megszállta a Nyugati partot és a Gáza-övezetet.

A jelen helyzet gyökerei az 1993-as Oslói egyezményhez nyúlnak vissza. Ahhoz a diplomáciai kezdeményezéshez, mely a palesztinokat arra kötelezte, hogy a folyamatos zsidó megszállást tekintsek természetszerűnek, és ahelyett, hogy véget vetne ennek, a palesztin erőszakra és megszüntetésére koncentrál – mintha ez az erőszak a semmiből keletkezett volna.

Azonban ez, a két tábor közti agresszió, egy jelenleg kibontakozó jelentősebb tragédiát palástol, jelesül a palesztin gazdaság aláaknázását, mely mélységesen legyengíti társadalmukat. Földük tartós darabokra szabdalása tovább gyengíti a már eleve erőteljesen szétzilált gazdasági bázist. Azonkívül az a tény, hogy fő erőforrásaik izraeli kontroll alatt vannak, határozottan előrevetíti a palesztin gazdaság Izraeltől függését és majdani integrációját.

A palesztin területek izolálásának legfőbb eszköze az úgynevezett biztonsági fal, mely az izraeli szemszögből azt a célt szolgálja, hogy távol tartsa az öngyilkos merénylőket a zsidó telepektől és bevásárló-központoktól. A palesztinoknak viszont már az életben maradásukat veszélyeztető újabb területi és anyagi veszteséget jelent. Fokozott átjárási megszorításokat, kijárási tilalmat, körülzárást és – a történelem dermesztő íróniájaként – gettósítást.

Csakhogy a fal megépítésének gondolata nem új keletű dolog. Az izraeli kormány már a '90-es évek elején elektromos árammal átjárt kerítéssel, katonai őrtornyokkal és mozgásérzékelőkkel vette körül a Gáza-övezetet, elzárva ezzel a gázaiakat Izraeltől. Az azóta épülő fal ennél sokkal hatékonyabbnak bizonyulhat az emberek távoltartására magas betonfalaiival, árkaival és a fejlettebb biztonsági berendezéseivel. Ráadásul, ahogy ez az izraeli állami megbízott nyilatkozatából kiderül, a fal és az úgynevezett Zöld Vonal (Izrael és a Nyugati part határvonala) közötti területet zárt katonai zónává nyilvánítják majd. Vagyis azok a közösségek, akik eddig a fal közelében éltek, el lesznek vágva a megművelt földjüktől, az ivóvízforrásuktól, az üzleti tőkétől és az egészségügyi szolgáltatásoktól, ami valóban a társadalom teljes felőrlődését eredményezi majd.

Széles körben elterjedt munkanélküliség és birtokfosztottság a közvetlen és legelképesztőbb következménye a palesztin társadalom fizikai és gazdasági adottságainak, megsemmisítésének. Egy nemrég közzétett felmérés szerint a megszállt területek „egy humanitárius katasztrófa peremén” állnak, ugyanis a palesztinokat az alapvető létszükségletek kielégítéséhez nélkülözhetetlen dolgok beszerzésében korlátozzák.

Mintegy összegzésként a tanulmány végén a szerző kifejti, hogy a jelenlegi Sharon-kormány célja egy életképes palesztin állam kialakulásának megakadályozása. Határozottan látszódik, hogy a kormány étvágya az arab területek irányítására nem csökken. A kérdés nem is az lehet, hogy véget ér-e valaha a megszállás. Inkább az, hogy a palesztin állam a Gáza-övezeten túli területeket is magáénak tudhatja-e egy nap, illetve beszélhetünk-e palesztin államról egyáltalán vagy csak egy izraeli fennhatóság alatt álló, népességében megcsonkított embercsoportról, mely állapot mindkét nép számára mutatja az utat az erőszak és kétségbeesés folytonos lejtőjén.

Bosznay Csaba

Feszültségek Tajvanban

*Hou Hsiao-Hsien, Chu Tien-Hsin, Tang Nuo, Hsia Chu-Joe: Tensions in Taiwan.
= New Left Review, 28, July/Aug 2004. 19–43. p.*

Ez az interjú, ami felölel egy sor társadalmi, kulturális és politikai témát, mindazonáltal Tajvan és a szárazföld közti kapcsolatról is szót ejt, a tavasszal tartott miniszterelnöki választások után néhány nappal készült.

Számos ott élő a sziget történetének kritikus momentumaként élte meg e választásokat. A szavazás előtti napon egy ismeretlen fegyverből származó lövedék megsebezte a Demokratikus Progresszív Párt (DPP) jelöltjét, miközben szülővárosát jeepjében járta körül. Az ezt követő együttérzésnek tudható be győzelme a Kuomintág (KMT) színeiben induló vetélytársa felett. Az incidenst övező rejtély és a parányi előny, amit eredményezett, éles ellentéteket szított. Az úgynevezett Kék Tábor – a KMT és támogatói – demonstrációval tiltakoztak a választási eredmények ellen, és csalással vádolták a Zöld Tábor, ti. a DPP-t és szimpatizánsait. E mögött a politikai polarizáció mögött a Tajvan népességét kitevő különböző népcsoportok közti erős feszültségek húzódnak. A lakosság kétharmad részben Kína Fujian tartományának déli részéről származó bevándorló, akik a minnan nyelvet beszélik. További 10-12% Hakka eredetű főleg Guangdongból; kb. 15% 1949-ben KMT menekültként érkezett a szárazföldről. Azonkívül több mint 300 ezer öslakos él a szigeten.

Attól való félelmükben, hogy az a megosztó kisebbségi politika, ami inkább csak kihasználja a népcsoportok közti sűrűlődséget, mintsem hogy megoldaná, nagyobbak de-renghet fel a választási kampány során, az értelmiség egy csoportja megalapított egy Szövetséget az Etnikai Egyenlőségért. Tagjai kiváló művészek és aktivisták, kiknek elsődleges célja az volt, hogy a mindkét jelölendő párt kampányolása folyamán felmerülő etnikai kérdések manipulációjára hívja fel az emberek figyelmét.

A szerző az alapító tagok közül négyet szólaltat meg. Az interjú során bepillantást nyerhetünk a különböző kisebbségek kultúrája és politikai identitása, valamint ennek kialakulása közti különbségekbe. Az interjúalanyok cáfolták a szerző felvetését, miszerint is a KMT-diktatúra időszakához képest a demokratizálás paradox módon kiélesítette volna a különböző népcsoportok közti feszültségeket. Tang Nuo elmondta, hogy a kisebbségi konfliktusok nem jelentősek a Hakkák, Minnanok, illetve a szárazföldről érkezettek között, hiszen ezen emberek sem vallásukban, öltözködésükben, sem életvitelükben nem különböztethetők meg. Azonban rávilágított arra a tényre, hogy ami viszont valóban létező etnikai feszültség a sziget öslakosai és az új bevándorlók között, inkább nevezhető a politikai küzdelem termékének, mintsem komoly társadalmi jelenségnek. Ezt az állítását két, Tajvan történelmében fontos eseménnyel támasztotta alá, ez az 1947-es február 28-i incidens, illetve az '50-es években folyó Fehér Terror, melyek közül egyik sem nevezhető igazán kisebbségi konfliktusnak, inkább politikai elnyomásnak, amikor is az állam a népesség teljes egésze felett zsarnokoskodott. A február 28-i összetűzés bizonyos értelemben egy véletlen „tűzvész” volt, míg a Fehér Terror szándékos hadjárat a jobboldali KMT-uralomtól az ellenzék megsemmisítésére.

A szerző beszélgetőpartnerei a különböző népcsoportok politikai hovatartozásáról is szót ejtettek. Mind megegyeztek abban, hogy az úgynevezett Kék Tábor bázisa azért lehet a Hakka lakosság, mert, ahogy Tang Nuo összegezte, a Hakkák jobban félnek a Zöldektől, mint bíznának a Kékekben. Ami azt jelenti, hogy a Hakkák mint egy védőpajzsot használnak a KMT-t, mivel sem kedvezményezett bánásmódban, sem elnyomó, megalá-

zó elbánásban nem részesültek a jobboldaltól. Ellenben a Minnanokkal folytatott régés régi erőszakos összetűzések mély sebeket ejtettek.

Végezetül az alapító tagok összegezték szövetségük jövőbeli célkitűzéseit. Tang Nuo elmondta, hogy elsődleges céljuk az lesz, hogy előmozdítsák a törvénykezést az egyenlő jogok törvényének megalkotására, vagyis a faji megkülönböztetés felszámolása érdekében. Chu Tien Hsin meglátása szerint a Szövetség feladata, hogy a kormánnyal folytasson párbeszédet a kényes kérdésekről, kritikus hangvétellel, ha kell. Hou Hsiao Hsien ezt azzal toldotta meg, hogy nemcsak a kormánnyal folytatott, de a különböző népcsoportok, illetve a hátrányos helyzetben élők közötti kommunikáción is javítani kell azért, hogy jobban megérthessék egymást, és hogy együttes erővel, felkutatván az adott lehetőségeket, közös megoldásra juthassanak. Mindannyian osztották Tang álláspontját, miszerint annak ellenére, hogy eddig csekély eredményeket mutathatnak csak fel, nagyon pozitív tapasztalatokról számolhatnak be, mivel felismerték azt, hogy egyesülvén kapcsolatuk sokkal gyümölcsözőbb és így hatékonyabb lett.

Bosznay Csaba